

شناسایی عوامل و نیروهای مؤثر در شکل‌گیری، محتوا و ماهیت میدانچه‌های محلی در بافت تاریخی شهر نائین*

حمیدرضا موقر** - محمدرضا پورجعفر*** - احسان رنجبر**** - سیدرضا نصری*****

تاریخ دریافت: ۹۳/۰۷/۱۹

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۳/۰۹/۲۶

چکیده

محتوای غنی فضاهای شهری سنتی و تاریخی در ایران، زمینه مناسبی را جهت بازآموزی در ابعاد مختلف طراحی شهری فراهم می‌آورد. مبتنی بر تحول تدریجی و متناسب با زمان مفاهیم و روش‌های تحلیلی، در دانش طراحی شهری، می‌توان ابعاد نهفته در طراحی شهرهای کهن ایران را جستجو کرد. با تکیه بر این موضوع، بافت تاریخی شهر نائین و میدانچه‌های آن، به‌عنوان یکی از نمونه‌های ارزشمند و پابرجای طراحی شهری در مرکز ایران، می‌تواند نمونه‌موردی مناسبی را جهت شناسایی عوامل و نیروهای مؤثر در شکل‌گیری، محتوا و ماهیت میدانچه‌های محلی ارائه دهد. این فضاها بستر زندگی اجتماعی هم‌محل‌هایها و مکان تجلی باورهای فرهنگی و مذهبی آنها بوده و هستند. روش پژوهش مبتنی بر تحقیق تفسیری- تاریخی، تحلیل محتوا و نوعی پدیدارشناسی فضای شهری است. برای دستیابی به اهداف این پژوهش ابتدا عوامل و نیروهای مؤثر در قالب مؤلفه‌های اصلی فضایی تعیین و سپس مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که ضمن تأثیر متقابل مؤلفه‌های مؤثر در این فضاها، مؤلفه آداب و رسوم و ارزش‌های اجتماعی دارای نقش محوری‌تری بوده است، به نحوی که تأثیر بارز آن را می‌توان بر روی سایر عوامل مشاهده کرد. همچنین به‌دلیل خصلت پایدار ارزش‌های اجتماعی، این فضاها همچنان عملکرد گذشته خود را حفظ کرده و به‌عنوان قلب تپنده نائین و یکی از مهمترین فضاهای شهری آن عمل می‌کنند.

واژگان کلیدی: بافت تاریخی نائین، میدانچه محلی، ارزش‌های اجتماعی، محتوی میدان، مراسم آیینی.

* این مقاله، مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول تحت عنوان «تدوین اصول و معیارهای طراحی محلات جدید مسکونی با تکیه بر بازآموزی از شهرهای ایرانی- اسلامی، نمونه‌موردی: نائین» می‌باشد.

** کارشناس ارشد طراحی شهری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: Hrmovaghar@gmail.com

*** استاد گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

**** استادیار گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

***** دانشجوی دکتری معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات، بروجرد، ایران.

مقدمه

فضاهای شهری در شهرهای تاریخی ایران دارای ویژگی‌هایی هستند که سبب شده، برخی از این فضاها امروزه نیز دارای عملکردهای مناسب و یا حتی کم نظیر در میان فضاهای شهری جدید باشند. یکی از بهترین این نمونه‌ها، میدانچه‌های محلی در بخش کهن شهر نایین است. رشد جدید این شهر با جذب جمعیت بخش‌های کهن، به صورت منفصل و عاری از میراث به‌جای مانده از گذشته بوده است، در نتیجه، بخش‌های جدید در پاسخگویی به برخی از نیازهای ساکنین ناتوان بوده و شهروندان برای رفع این نیازها به محله‌ها و بافت تاریخی مراجعه مجدد می‌کنند، به نحوی که برگزاری مراسم‌های آیینی و مذهبی با ویژگی‌های خاص توسط ساکنین بخش‌های جدید در میدانچه‌های بخش کهن، کاملاً متداول است. این موضوع نشان دهنده روح مستتر در این فضاهاست که سبب ایجاد ارتباطات خاص بین مردم، ارزش‌های پایدار و فضاهای شهری شده است. اثر این فضاها در خاطره جمعی ساکنین، مبتنی بر برگزاری مراسم آیینی سبب شده که بخش مهمی از تصویر ذهنی مردم نایین از هویت شهری در پیوند با میدان‌ها و حسینیه‌های بافت تاریخی شکل گیرد. این زمینه غنی و ارزشمند بستر مناسبی جهت بازشناخت اصول طراحی فضاهای شهری در ایران است.

با توجه به تحول تدریجی مفاهیم و روش‌های تحلیلی در دانش طراحی، در هر زمان می‌توان چارچوب‌های تحلیلی جدیدی متناسب با هر فضا، طراحی و تولید کرد. عمده مطالعات انجام شده در میدان‌های بافت تاریخی نایین متکی بر ارزش‌های شکلی و تحلیل‌های کالبدی و تیپولوژیک بوده است، درحالی‌که محتوای این فضاها از ارزش‌های فراتری برخوردار بوده که ضامن حفظ و بقای کالبد فضا شده است. لذا لازم است جهت بررسی و تحلیل فضاهای شهری بافت‌های تاریخی، در ارتباط با فضای ادبیات طراحی شهری معاصر، دستگاه‌های جدیدی جهت تحلیل و بررسی فراهم کرد، تا بتوان ابعاد پنهان طراحی شهری در فضاهای شهری شهرهای کهن ایران را جستجو کرد. هدف این پژوهش شناخت و بررسی مؤلفه‌ها و نیروهایی مؤثر در شکل‌گیری میدانچه‌های شهر نایین و بررسی میزان تداوم و تأثیرگذاری این مؤلفه‌ها در حیات شهری امروز است.

بر این مینا جهت شناسایی عوامل و نیروهای مؤثر در شکل‌گیری، محتوا و ماهیت این میدانچه‌ها، بر خلاف رویکرد غالب در تحلیل میدان‌های تاریخی ایران، ابتدا مؤلفه‌های مناسب برای تحلیل این فضاها، با توجه به ویژگی‌های خاص فرهنگی مردم نایین و عملکرد اجتماعی میادین شناسایی شده و پس از تدقیق، به تحلیل هر یک از آن‌ها پرداخته شده است. بر این اساس مهم‌ترین سؤالات پژوهش را به صورت زیر می‌توان بیان کرد:

- روش تحلیل جهت بررسی ماهیت میدان‌های بافت تاریخی نایین بر چه پایه‌هایی استوار است؟
- چه ویژگی‌هایی سبب شده است تا میدانچه‌های محلی شهر نایین همچنان از نظر عملکردی و کالبدی به‌عنوان فضاهایی پویا عمل کنند؟

۱. روش پژوهش و تبیین مؤلفه‌های تحلیل بافت تاریخی نایین

در فرآیند تحول و ارتقاء محتوای علمی دانش طراحی شهری، افرادی نظیر کوین لینچ، ۱۹۸۱، بنتلی، ۱۹۸۵، جیکوبز و ایلپارد، ۱۹۸۷، تیبالدز ۱۹۸۸ و غیره و همچنین هم‌اندیشی‌هایی نظیر کنگره شهرسازی نوین، در دهه ۱۹۹۰، تلاش‌هایی را جهت تعیین کیفیات مطلوب مکان‌های شهری موفق و مؤلفه‌های تحلیلی آن انجام داده‌اند. هر یک از چارچوب‌های فوق می‌تواند به‌عنوان ضابطه‌های ارزیابی فضاهای شهری نیز عمل کند (Carmona et al., 2009, pp. 15-21)، اما از آنجا که مسائل و فضاهای شهری خاص و بی‌همتا هستند، نمی‌توان فرمول ویژه‌ای برای همه آن‌ها تجویز کرد (Lang, 2007, p. 26). در نتیجه از این چارچوب‌ها که از نظر کلی صحیح هستند باید به‌صورت انعطاف‌پذیر و با درک کافی از شرایط مکانی، سود جست (Carmona et al., 2009, p. 21). بر این مینا جهت تدوین مدل ویژه تحلیل میدان‌ها در بافت تاریخی نایین، لازم است مبتنی بر بررسی اسناد و اطلاعات، مشاهدات میدانی عمیق و مصاحبه با ساکنین مطلع از فرآیند تولید و تحول میدان‌ها، شناخت ماهوی عمیقی به‌دست آید. فرآیند انجام شده در این قسمت به صورت زیر بوده است:

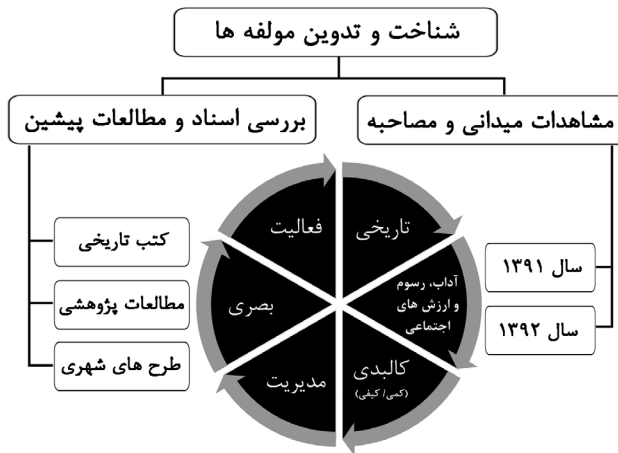
۱. **مشاهدات میدانی:** برپایی هر ساله مراسم محرم با میزبانی اهالی بافت تاریخی، میدانچه‌ها و حسینیه‌ها و با حضور ساکنین بافت جدید و حتی افرادی که به شهرهای دیگر نقل مکان کرده‌اند، حیات مجددی را درون بافت و میدانچه‌ها به جریان می‌اندازد. لذا طی دو سال متوالی ۹۲-۱۳۹۱ ضمن اقامت در این شهر، با حضور و مشارکت در اجرای مراسم، درکی عمیق و محتوایی از فضا و جریان‌های موجود در آن‌ها ایجاد شده است.

۲. **اسناد و اطلاعات مکتوب:** این بخش بر مبنای جمع‌آوری و مطالعه کتب و اسناد مرتبط با نایین شامل کتب تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و همچنین مطالعات تخصصی شهرسازی نظیر، طرح مستندسازی بافت تاریخی شهر نایین بوده است. این طرح دسترسی به نقشه‌های بافت تاریخی نایین را میسر ساخت.

۳. **مصاحبه جهت کاوش حافظه شفاهی:** ضرورت انجام مصاحبه در این پژوهش، تطبیق هر چه بیشتر مطالب و آگاهی از ابعاد پنهان میدانچه‌هاست. در این فرآیند ابتدا با تنظیم ساختار مصاحبه‌ای متناسب با اهداف و نیازها، اقدام به انتخاب مصاحبه‌شوندگان شد، از این‌رو با مراجعه به هر یک از میدانچه‌های هفتگانه شهر، متولیان و ریش سفیدان آن محله

شناسایی شدند. این افراد اغلب سنی بیش از ۶۰ سال داشتند. علت انتخاب این افراد حافظه تاریخی مناسب آن‌ها، حضور دائم آن‌ها در بافت تاریخی و نقش تأثیرگذار آن‌ها در بافت بود. در مجموع از ۲۳ نفر مصاحبه عمیق به عمل آمد^۱.

نمودار ۱: مدل ویژه بررسی میدانچه‌های تاریخی شهر نایین

بر مبنای این فرآیند سه مرحله‌ای، مؤلفه‌های تحلیلی تأثیرگذار در ابعاد مختلف کمی و کیفی میدانچه‌ها تدوین شده است (نمودار ۱). جهت تحلیل مؤلفه‌ها از ترکیب روش‌های پژوهش تفسیری-تاریخی، توصیفی-تحلیلی و گونه‌ای از پدیدارشناسی اول شخص جهت تحلیل ابعاد کیفی در میدان‌های نایین استفاده شده است. در تحلیل ابعاد کمی میدان‌ها، طی بازترسیم نقشه محلات و تحلیل در محیط GIS، زمینه‌هایی همچون ابعاد فضا، محصوریت، تعداد فضاهای اطراف، موقعیت نسبت به حدود محله، مساحت نسبت به محله بررسی شده است. جدول ۱ مؤلفه‌های تحلیل، ابعاد تحلیل و روش‌های پژوهش را ارائه می‌دهد.

جدول ۱: مؤلفه‌ها، ابعاد و روش‌های پژوهش تحلیل میدانچه‌های بافت تاریخی نایین

روش پژوهش	ابعاد تحلیل	مؤلفه تحلیل	
تحلیل تفسیری تاریخی، متکی بر منابع پایه	تحولات مذهبی ریشه‌های شکل‌گیری میدانچه‌ها و حسینیه‌ها	تاریخی-زمانی	۱
باز ترسیم نقشه محله و میدانچه‌ها و تحلیل آن‌ها در محیط GIS	ابعاد فضا محصوریت تعداد فضاهای اطراف موقعیت نسبت به حدود محله مساحت نسبت به محله	کالبدی	۲
توصیفی تحلیل، متکی بر مشاهدات، مصاحبه‌های میدانی و بررسی اسناد	شکل‌شناسی فرم‌شناسی نفوذپذیری توده و فضا	کیفی	۳
	زندگی اجتماعی باورهای دینی	آداب و رسوم و ارزش‌های اجتماعی	
	نحوه ساخت و نگهداری میدانچه‌ها نحوه برگزاری مراسم	مدیریت	۴
	نشانه‌شناسی عناصر نشانه شهری	بصری	۵
	کارکردها گذشته و حال کاربری‌های مجاور سازگاری فعالیت‌ها تداوم فعالیتی	فعالیت‌ها	۶

با توجه به ماهیت میدانچه‌های نایین، باید اشاره داشت که ابعاد مختلف تحلیل، در یک پیوستگی همه جانبه بر ماهیت میدانچه‌ها مؤثر هستند و در بررسی و تحلیل آن‌ها، صرفاً می‌توان از مؤلفه‌های آداب و رسوم و ارزش‌های اجتماعی و مؤلفه کالبدی به‌عنوان مؤلفه‌هایی راهبردی‌تر در میان سایر مؤلفه‌ها نام برد و نمی‌توان اولویت سایر مؤلفه‌ها نسبت به یکدیگر را مشخص نمود.

۲. تحلیل مؤلفه‌ها

۲-۱- تحلیل تاریخی- زمانی

بخش کهن نایین از هفت محله تشکیل شده است. براساس شواهد کالبدی موجود نظیر نارنج قلعه، الوگاه‌ها و همچنین آداب و رسوم خاص، نظیر توجه به آتش و آب و انعکاس این موضوع در ضرب‌المثل‌ها و غیره (Soltanzadeh, 2011, p. 45) می‌توان قدمت این شهر را به پیش از اسلام نسبت داد. در بررسی سیر تاریخی شهر و میدانچه‌ها، آثار کهنی نظیر سفرنامه ناصر خسرو و سفرنامه آقااحمد کرمانشاهی بهبهانی به صورت مختصر اشاراتی به نایین داشته‌اند، اما مهمترین منبع در این زمینه کتاب ۵ جلدی "تاریخ نایین" نوشته عبدالحججه بلاغی در سال ۱۳۶۹ هجری قمری است. این منبع به صورت جامع منابع تاریخی پیشین را در خود گردآورده است. سایر منابع و کتب موجود بعد از این تاریخ، به‌نوعی اقتباس شده از این منبع هستند (جدول ۲).

جدول ۲: مهم‌ترین منابع جهت بررسی تاریخی نایین

تاریخ اثر	نویسنده	نام کتاب
۴۸۱-۳۹۴ قمری	ناصر خسرو قبادیانی	سفرنامه ناصر خسرو
۱۲۳۵-۱۱۹۱ قمری	احمد کرمانشاهی بهبهانی	مرآت‌الاحوال جهان‌نما
۱۳۴۴ قمری	میرزا علی خان نائینی	گزارش کویر: سفرنامه صفاءالسلطنه نائینی
۱۳۶۹ قمری	عبدالحججه بلاغی	تاریخ نایین
۱۳۷۴	حسین سلطانزاده	نائین: شهر هزاره‌های تاریخی
۱۳۷۹	مهدی سجادی نائینی	نائین بلده طیبه
۱۳۸۳	احمد ملک‌زاده	پژوهش در تاریخ و پیشینه شهر نائین
۱۳۸۸	علیرضا عرب‌بافرانی	عروس کویر: پژوهشی در فرهنگ عامیانه مردم نایین و بافران
۱۳۹۲	حسین میرزا بیگی نائینی، عبدالحمید مرزوق، علیرضا مفتاح	فرهنگ نایین

از بررسی این منابع به نقش تغییرات مذهبی در شکل‌گیری میدانچه‌ها به‌شرح زیر پی برده شد: مردم نایین ابتدا پیرو مذهب و کیش صابئه و سپس زرتشتی بودند تا اینکه در اواخر سال ۲۳ هجرت، راه مسلمانی را پیش گرفته، یک‌دسته سنی و دسته‌ای دیگر، شیعه شدند (Balaghi, 1945, pp. 215-217). با روی کار آمدن دیالمه (آل‌بویه-۳۲۰ ه.ق) شرایطی فراهم شد تا مذهب شیعه و آیین‌ها و مراسم شیعیان از جمله سوگواری عاشورا و جشن عید غدیر در این شهر رواج بیشتری پیدا کند. اما تا اواخر این دوره همچنان تعداد شافعیان از شیعیان بیشتر بود (Goli Zavareh, 1994, p. 89). در دوره سلجوقیان با نظریه‌پردازی‌ها و ایراد احادیث جعلی مجدداً شیعیان تحت فشار قرار گرفتند (Naseri Taheri, 1993, p. 36). شدت ضایعات برآمده از حمله مغول در دوره بعد نیز به‌حدی بود که جهت تسکین آلام، بازار صوفی‌گری و گوشه‌نشینی رونق پیدا کرد. در آن زمان، در اویش این منطقه مرید قطب‌الدین حیدر تونی از عرفای معروف ایران بودند (Goli Zavareh, 1994, p. 92) و حیدری خوانده می‌شدند. در سال ۷۰۳ سلطان محمد خدابنده رسمیت مذهب شیعه را به تمام کشور ایران آن روز اعلام کرد و با ورود میرجلال‌الدین احمد به نایین در اواخر قرن هفتم و رشادت‌های وی عموم مردم آن شهر جعفری مذهب شدند (Balaghi, 1945, pp. 84-89) از دوران گورکانیان مابین مریدان و پیروان شاه نعمت‌آباد... ولی و پیر کبیر، سید حیدر تونی اختلافاتی ایجاد شد، در واقع اختلاف پیروان اهل تسنن و تشیع بود. در عصر صفوی با رسمیت مجدد تشیع، نه تنها اختلاف حیدری و نعمتی از بین نرفت، بلکه با بهانه‌های دیگر از جمله تعصبات قومی که گاه از سوی حاکمان نیز ترویج می‌شد، همه طبقات اجتماعی به دو دسته متخاصم تفکیک شدند

(Balaghi, 1945, p. 218)، به‌گونه‌ای که از هفت محله شهر نایین پنج محله نعمتی و دو محله حیدری شدند. اوج‌گیری این اختلافات در عصر صفوی، به همراه رسمیت تشیع که نیازهای فضایی جدیدی را جهت برگزاری سنت‌های مذهبی شیعی، نظیر مراسم دهه محرم مطرح می‌ساخت، سبب احداث و ساخت میدانچه‌هایی در محل برخورد راه‌های اصلی هر محله و فضاهای موجود در آن‌ها شد (Soltanzadeh, 2011, p. 35) (جدول ۳).

جدول ۳: تحولات مذهبی و کالبدی در شهر نایین

صائبی و سپس زرتشتی	پیش از اسلام	پس از ظهور اسلام
اهل تسنن بطریقه شافعی و عده قلیلی شیعه.	اواخر ۲۳ هجرت	
رسمیت تشیع و مراسم و آیین شیعه اما تا اواخر این دوره همچنان تعداد شافعیان از شیعیان بیشتر بود.	آل بویه	
تحت فشار قرار گرفتن شیعیان با ایراد احادیث جعلی و رسمیت مجدد شافعییت.	سلجوقیان	
هرج و مرج و رونق مخفیانه صوفی‌گری.	حمله مغول	
رسمیت یافتن تشیع.	ایلخانان	
اختلاف مابین حیدری و نعمتی، عمده اختلاف‌ها در این زمان جنبه مذهبی و عقیدتی داشت.	تیموریان	
رسمیت تشیع، شکوفایی فکری و مذهبی نایین و مقیاس وسیع برگزاری سنت‌های مذهبی که سبب تکوین و احداث میدانچه‌هایی محلی شد. اما همه‌گیری اختلاف حیدری و نعمتی در میان عامه مردم مصیبتی است که مانع شکوفایی هر چه بیشتر فکری و هنری شهر شد.	صفویان	

در گفتگو با اهالی و بزرگان محلات و همچنین کتیبه‌های تاریخ‌دار برجای مانده در دیواره حسینیه‌ها، مشخص می‌شود که قدمت حسینیه‌های موجود در میدانچه‌ها کمتر از خود میدانچه‌هاست و به دوره‌های معاصر تا دوره قاجار باز می‌گردد. در هنگام احداث برخی از آن‌ها خانه‌های اطراف میدانچه‌ها تخریب شده و سپس حسینیه‌ها ساخته شده‌اند.

۲-۲- تحلیل آداب و رسوم و ارزش‌ها اجتماعی

فضا و جامعه به شکلی مشخص به یکدیگر مربوطند. این ارتباط، فرآیندی دو طرفه است که در آن مردم و جامعه فضاها را بوجود آورده و تغییر می‌دهند، در حالی که خود مردم به طرق مختلف تحت‌تأثیر این فضاها قرار می‌گیرند (Carmona et al., 2009, p. 211). در همین رابطه، آداب و رسوم و ارزش‌های اجتماعی مشترک در جوامع سنتی، موجب پیدایش ساختارهای شهری خرد و کلان یکسان در بسیاری از شهرهای تاریخی شده است. محله از جمله این واحدها در شهرهای مرکزی ایران است، مجموعه‌هایی مستقل، با عناصری خاص که از کنار هم قرار گرفتنشان شهرها به‌وجود آمده‌اند (Tavassoli, 1986, p. 267). این محله‌ها با توجه به اشتراکات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، شکل گرفته‌اند.

عنصر اجتناب‌ناپذیر هر محله سنتی در ایران، میدانچه‌ای بود که عمومی‌ترین فضای آن محله محسوب می‌شد. عناصر خدماتی و تأسیساتی هر محله، بعد از دوره صفوی، در داخل یا مجاور این مراکز مستقر شدند تا علاوه بر تأمین نیازهای روزمره اهالی، آرامش فضاهای خصوصی در داخل محله‌ها تأمین شود (Ferdowsian, 2013, p. 107). مقدار، نوع و کیفیت فضاهای اختصاص یافته به عناصر خدماتی و تأسیسات، علاوه بر توان اقتصادی اهالی، وسعت و اندازه هر محله، مشروط بر ویژگی‌های عام پدید آورنده و شکل‌دهنده شهر بود (Pour Jafar & Coworkers, 2010, p. 31). به‌عنوان مثال، مسائل اقلیمی، وجود آب‌انبار را در مراکز محله‌ای نواحی گرم و خشک الزامی می‌ساخت. در همین رابطه می‌توان به نقش تعیین‌کننده مذهب در زندگی مردم نایین اشاره داشت، آن‌گونه که نویسنده کتاب مرآت‌الاحوال جهان‌نما در سفرنامه خود می‌نویسد "... و اهالی آن قصبه را زیاده از قصبات دیگر دیندار و طالب تحقیق مسائل شرعیه دیدم. به حدی که مجال خواب و آرام از کثرت سائیلین نداشتم. چند روزی که توقف شد روز و شب را به فتوی و طی مرافعات مشغول بودم..." (Sajjadi Naeni, 2000, p. 40). همچنین می‌توان نشانه‌های اهمیت مذهب را در تعداد زیاد فضاهای مذهبی و مساجد با توجه به اندازه و جمعیت شهر مشاهده کرد، به‌گونه‌ای که نایین را از قدیم به نام‌های مدینه العرفا، مدینه صفا و شهر مساجد می‌خواندند (Arab Bufrani, 2009, p. 18). این ویژگی سبب شده است تا مسجد و حسینیه به‌عنوان عناصر اصلی و مرتبط با میدانچه‌های محلی رخ نماید. اهمیت حسینیه‌ها تا حدی است که میدانچه‌ها را با نام حسینیه می‌خوانند، مانند حسینیه کلوان (= میدانچه کلوان). در بررسی تعاریف، حسینیه را مکانی می‌دانند که "هیچ قید شرعی بر آن حاکم نیست. بنابراین قیود حاکم بر مسجد، مانند داشتن غسل واجب بر آن جاری نمی‌گردد" (Asgharian Jeddi, 1998, p. 38). از این‌رو این کاربری نه تنها خللی را در انجام وظایف شهری میدانچه‌ها ایجاد نمی‌کرده است. بلکه به‌دلیل

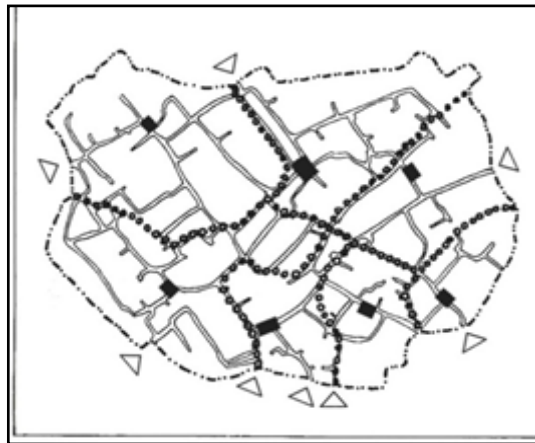
محوریت حسینیّه در میدانچه‌های این شهر، در مقایسه با مراکز محله‌ای در تهران و اصفهان از اهمیت بیشتری در حیات جمعی و در بین فضاهای شهری برخوردار بوده است (Soltanzadeh, 2011, pp. 82-92). حساسیت مذهبی مردم به حرمت مسجد و نوع مراسمی که در حسینیّه‌ها برگزار می‌شود، مهم‌ترین علت ساخت مسجد و حسینیّه در کنار هم بوده است، زیرا همان‌گونه که اشاره شد، کسانی که عذر شرعی دارند، نمی‌توانند در مسجد حضور پیدا کنند اما حسینیّه چنین محدودیتی ندارد.

۲-۳- تحلیل کالبدی

۱-۲-۳- تحلیل کیفی

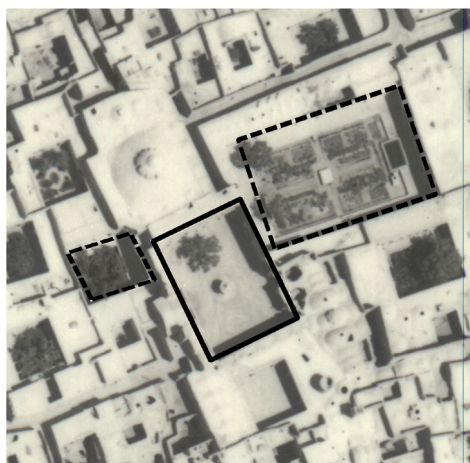
بافت نایین به دلایل مختلف طبیعی، امنیتی و غیره به صورت ارگانیک، بسته، متراکم و درون‌گرا شکل گرفته است و ساخت میدانچه‌ها، به بعد از شکل‌گیری بافت شهر مربوط می‌شود. در نتیجه در اثر محدودیت‌های فیزیکی موجود این میدانچه‌ها در مرکزیت فیزیکی محله‌ها قرار نگرفته‌اند، حتی در برخی از محله‌ها، میدانچه در لبه محله قرار گرفته است. به نظر می‌رسد آنچه بیش از سایر مسائل در تعیین موقعیت میدانچه‌ها تأثیرگذار بوده، استقرار بر روی راه‌های اصلی محله بوده است، این راه‌ها رابط اصلی درون محله و همچنین یک محله با شهر و خارج از شهر می‌باشند. در نتیجه این میدانچه‌ها از نظر ارتباطی نقش بارزی را در محله ایفا می‌کنند (شکل ۱).

شکل ۱: رابطه بین محدوده محلات، موقعیت دروازه‌ها و معابر اصلی با میدانچه‌ها

با وجود بافت ارگانیک شهر، فضای میدانچه‌ها با پلانی مربع مستطیل، کاملاً منظم، هندسی و با جداره‌های طراحی شده هستند، به نحوی که تباین فضایی شدیدی را با فضاهای شهری پیرامون خود ایجاد کرده‌اند. در پشت برخی از جداره‌ها هیچگونه فضای بسته‌ای وجود ندارد و این امر ناشی از اهمیت ایجاد یک فضای درونگرا، مستقل و محصور بوده است (شکل ۲).

شکل ۲: محدوده میدانچه و فضاهای خالی پشت جداره آن‌ها

میدانچه ——— حیاط فضاهای خصوصی

دور تا دور میداین را طاق‌هایی احاطه کرده است. اکثر این طاق‌ها دارای عمقی کم هستند و با ترکیب شدن با سکو، فضای دور تا دور میداین را طاق‌هایی احاطه کرده است که اکثر این طاق‌ها دارای عمقی کم هستند و با ترکیب شدن با سکو، فضای مناسبی را برای نشستن فراهم ساخته‌اند. برخی دیگر از این طاق‌ها بدون سکو بوده و به‌عنوان پیش‌فضای بناهای مجاور و یا ورودی میدانچه‌ها عمل می‌کنند. در حسینیه‌های دو طبقه طاق‌های ردیف بالا مخصوص حضور بانوان و تماشای مراسم داخل میدان است. علاوه بر این، فضاهایی ایوان مانند نیز در حسینیه‌ها مشاهده می‌شود، که به شاه‌نشین معروفند.

در گذشته و در هنگام برگزاری مراسم مذهبی، خوانین و افراد متمکن در این فضاها می‌نشستند و به نوعی به تفاوت خود با رعیا شکل عینی می‌بخشیدند (Goli Zavareh, 1994, p. 122). از سوی دیگر، طبق اصول معماری سنتی این عناصر شاخص (شاه‌نشین‌ها) نقش مهمی را در افزایش غنای بصری جداره‌ها ایفا می‌کنند.

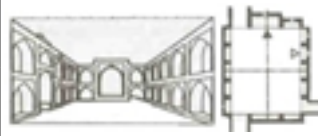

در معماری سنتی، یک جداره به تعداد دهانه‌های فرد تقسیم شده و با استقرار عنصری شاخص در میانه این تقسیم بندی، موجبات تأکید و وحدت کلی ترکیب فراهم می‌شد (Tavassoli, 1986, p. 121). در حال حاضر جداره پنج میدانچه دارای عنصر میانی است. سایر جداره‌ها نیز در صورت نداشتن عنصر شاخص از تکرار طاق‌هایی مشابه یا متفاوت پوشیده شده‌اند، به نحوی که نمی‌توان قاعده خاصی را برای آن‌ها تکوین کرد، اما در عین این تنوع، ذهن انسان دچار اغتشاش و یا یکنواختی نمی‌شود و نظم ظریفی را در فضا احساس می‌کند. ورودی فضای حسینیه‌ها در میدانچه‌ها به نسبت شاه‌نشین‌ها ساده‌تر است و در اکثر مواقع در داخل یکی از طاق نماها قرار گرفته‌اند؛ شاید دلیلی این امر استفاده محدودتر از فضای سرپوشیده در طول سال بوده است. به‌منظور حفظ تداوم جداره‌ها و ایجاد فضایی کاملاً محصور در میداین، اتصال معابر به میدانچه‌ها از طریق طاقی متناسب با سایر طاق‌ها و ساباطی در پشت این طاق‌ها صورت پذیرفته است، از این‌رو نظم حاکم در میدانچه‌ها سبب تغییر جهت و عرض برخی از معابر به هنگام اتصال شده است. این ساباط‌ها، علاوه بر ایمنی در برابر عوامل اقلیمی، موجبات تنوع و یک‌مرتبگی را در هنگام ورود و خروج فراهم می‌کنند. مصالح جداره‌های فضایی میدانچه‌ها در هماهنگی با سایر فضاهای شهری کاهگلی، خشتی و آجری است که متناسب و در وحدت رنگی با طبیعت آفتابی منطقه است. همچنین جهت ایجاد تنوع از گچ سفید در داخل طاق‌ها، غرفه‌ها و شاه‌نشین‌ها استفاده شده است.

۲-۳-۲- تحلیل کمی

از نظر کمی، میدانچه‌های محلی نایین را در دو بعد می‌توان بررسی کرد. بعد اول ویژگی‌های کمی مربوط به درون فضا شامل، ابعاد، میزان محصوریت، تعداد طبقات بناهای اطراف و تعداد و ماهیت فضاهای شاخص اطراف است (جدول ۴). بعد دوم مربوط به بررسی مساحت میدان‌ها و موقعیت آن‌ها نسبت به محدوده محله است (شکل ۴) و (شکل ۳).

جدول ۴: تحلیل کمی ویژگی‌های کالبدی میدانچه‌های محلی شهر نایین

میدانچه‌ها	مساحت محله		نقشه و طرح کلی	ابعاد	محصورت	تعداد					وجود	
	مساحت میدانچه	مساحت محله				طبقه	ورودی	شاه‌نشین	مسجد	سقاخانه	آب انبار یا مظهر قنات	
باب المسجد	۶۰۲۶۷ m ²	۳۲۸ m ²		۲۰,۳*۱۶,۲*۷,۷	۲,۹به۱	۲	۳	۲	۱	۱	۱	
	۳۲۸ m ²											
کلوان	۸۲۰۰۸ m ²	۶۳۲ m ²		۲۷,۵*۲۳*۸,۳	۲,۷به۱	۲	۳	۱	۱	۱	۱	
	۶۳۲ m ²											
نوگیاد	۶۶۷۶۲ m ²	۸۷۳ m ²		۳۲*۲۷,۲*۶,۴	۴,۲به۱	۱	۶	۱	۰	۱	۱	
	۸۷۳ m ²											

۰	۱	۱	۱	۳	۲	۲,۳ به ۱	۲۳,۲ * ۲۰,۷ * ۹,۱		۳۷۷۰۴ m ²	پنج‌جابه
									۴۸۰ m ²	
۱	۰	۱	۱	۴	۱	۲,۳ به ۱	۲۱,۷ * ۱۴,۲ * ۶,۱		۲۷۴۸۳ m ²	سرای نو
									۳۰۸ m ²	
۰	۱	۰	۱	۲	۲	۱,۷ به ۱	۲۰,۸ * ۱۴,۳ * ۸,۳		۲۲۸۹۷ m ²	گودالو
									۲۹۷ m ²	
۰	۱	۱	۱	۴	۲	۱,۸ به ۱	۱۴,۷ * ۱۳,۲ * ۷,۵		۲۳۳۸۵ m ²	چهل-دختران
									۱۹۴ m ²	

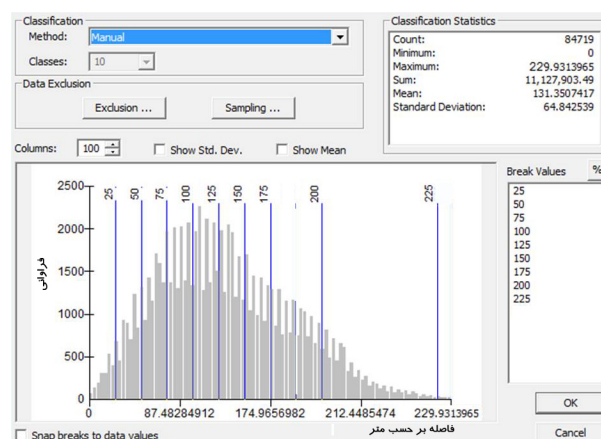
با وجود اینکه بدنه پنج میدان، دو طبقه و بدنه دو میدان، یک طبقه است، اما ارتفاع بیشتر طبقه در میدانچه‌های یک طبقه به نسبت میدانچه‌های دو طبقه سبب ایجاد محصوریتی متناسب در تمامی میدانچه‌ها شده است. از سوی دیگر رابطه‌ای خاص بین مساحت میدانچه‌ها با تعداد ورودی‌ها وجود دارد، به نحوی که میدانچه نوگباد با ۸۷۳ متر مربع مساحت و ۶ ورودی دارای بیشترین ورودی و میدانچه چهل دختران با ۱۹۴ مترمربع مساحت و ۲ ورودی دارای کمترین ورودی در میان میدانچه‌ها هستند.

نتایج شبیه‌سازی در محیط Arc GI نشان می‌دهد که میانگین فاصله از مرکز محله ۱۳۱ متر و بیشترین مقدار ۲۲۹ متر است. متناسب با استانداردهای جهانی که حداکثر فاصله ۴۰۰ متر را برای عبورین در نظر گرفته است؛ می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که میدانچه‌ها در دسترسی مناسبی از نقاط مختلف محله قرار داشته‌اند. همچنین با توجه به جمعیت محلات بافت تاریخی نایین در سال ۱۳۳۵ که معادل ۴۶۸۱ نفر بوده است (Statistical Center of Iran, 1957) و مجموع مساحت میدانچه‌ها که برابر ۳۱۱۲ متر مربع است، توان گفت سرانه میدانچه در بافت ۰/۶۶ متر مربع بوده است. این سرانه به وضوح اهمیت توجه به میدانچه را در مقیاس محله نشان می‌دهد.

شکل ۳: تحلیل پراکندگی واحدها از مرکز محله شکل ۴: موقعیت و فاصله مراکز محله‌ای از لبه هر محله

(Movaghar & Coworkers, 2015)

(Movaghar & Coworkers, 2015)

۴-۲- تحلیل مدیریت

گروه‌بندی‌های خاص اجتماعی در هر یک از محله‌های شهر نایین، سبب نوعی همبستگی و اتحاد در میان طبقات مختلف اقتصادی آن محله شده بود و در نتیجه همواره ثروتمندان و خیرانی بودند که با وقف بخشی از دارایی خود موجبات عمران و آبادانی مستمر محله خود را فراهم کنند. همچنین ارادت تام و تمام به خاندان نبوت سبب می‌شد تا مردم عادی

با وجود ثروت اندک تا حد امکان در ساخت چنین بناهای عظیمی مشارکت کنند. گروهی از بزرگان هر محله که امروزه تحت عنوان هیأت امانا شناخته می‌شوند، مسئولیت نظارت و هماهنگی اقدامات را بر عهده داشتند. این ساختار مدیریتی که ریشه در باورهای مذهبی دارد، تا به امروز عملکرد مناسبی را داشته است، به گونه‌ای که وقایع در نظر گرفته شده هزینه‌های نگهداری و برگزاری مراسم را تأمین می‌کند و طبق مشاهدات به عمل آمده مردم به صورت خودجوش و با مشارکت یکدیگر هر ساله میدانچه‌ها را مهیای برگزاری این مراسم می‌کنند.

۵-۲- تحلیل بصری

این بخش شامل "نشانه‌شناسی" عناصر قابل رؤیت در میدانچه‌ها است. در این رویکرد، هر نشانه از دو جنبه ظاهری و معنایی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد تا مفاهیم مستتر در آن‌ها که به مخاطب منتقل می‌شود شناسایی شود (Ahari, 2006, p. 170). درک معنایی یک نشانه، زمانی ممکن است که گیرنده، از قبل مفهوم آن را آموخته باشد (Grötter, 2011, pp. 502-503). نشانه‌هایی با محتوای معنایی خاص که دارای معروفیت عمومی در یک مدت طولانی هستند، تبدیل به نماد می‌شوند، در مورد نمادهای مذهبی، اعتقادات مذهبی نقش تعیین‌کننده‌ای دارند (Mousavi Lar, 1994, p. 17). نمادها، عنصر فرم‌دهنده به فضای شهری هستند و از این رهگذر فضای شهری سیستم نسبتاً پایدار انتقال میراث فرهنگی یک جامعه است (Shokouyi, 1990, pp. 36-37).

آب، یکی از نشانه‌های نمادین در میدانچه‌های نایین است و مظهر آن سقاخانه‌هایی است که در این فضاها تعبیه شده‌اند. این عناصر علاوه بر اینکه به عنوان یک فضای خدماتی آب آشامیدنی افراد مستقر در میدانچه‌ها، عابران و کسانی که از بیابان‌های سوزان وارد شهر می‌شدند را تأمین می‌کرده‌اند، فضایی مقدس محسوب می‌شده‌اند. زیرا آب در فرهنگ اسلامی، نمادی از زندگی، پاکی و زیبایی است و به طور خاص در فرهنگ شیعه نمادی از واقعه کربلا و رشادت‌های حضرت عباس (ع) است. در اقلیم خشک نایین، مردم احترام زیادی به آب می‌گذارند؛ در سقاخانه‌ها شمع روشن می‌کنند و به آن دخیل می‌بندند. نخل یکی از نمادهای متحرک موجود در میدانچه‌هاست.

در زمان‌های گذشته به نخل‌ها شمشیرهای قدیمی، سپر و چیزهای گرانبه‌ای دیگر می‌آویختند، اما متأسفانه بسیاری از آن‌ها در دوره ممنوع شدن روضه‌خوانی در زمان رضا شاه پهلوی تصاحب و تصرف شدند (Balaghi, 1945, p. 79). به تعبیری نخل نمادی از خیمه است و از این رهگذر، خیام حضرت سیدالشهدا را در انظار مجسم می‌سازد و به تعبیر دیگر نمادی از تابوت است، چون جنازه مقدس آن حضرت را تشییع نکردند و به جبران آن، این گونه ابراز وفاداری می‌کنند (Balaghi, 1945, p. 217).

گنبدخانه‌های وسیع و مشابه حسینیه‌ها یکی دیگر از عناصر برجسته در میدان دید ناظرین است. از نقطه نظر ظاهری در هر هفت حسینیه، این گنبدها بر روی یک زمینه هشت‌ضلعی قرار گرفته‌اند. در نیمه بالایی گنبدها، به کمک کاربندی زمینه از هشت به شانزده تغییر کرده است. در این قسمت، شانزده روزنه عمودی جهت تأمین نور و تهویه فضای زیرین تعبیه شده است. سطح بیرونی گنبدها کاملاً ساده و از جنس آجری است. این شکل ظاهری سبب تمایز قابل توجه نسبت به محیط اطراف شده است.

از منظر هستی‌شناسی اسلامی، گنبد ایرانی، با تبدیل سلسله مراتبی از چهار به هشت، شانزده و سی و دو ضلعی در گوشه‌سازی و در نهایت دایره در گنبد سیر کثرت به وحدت و تعالی از خاک به افلاک را نمایش می‌دهد^۲ و نمادی از اصل توحید است. دکتترین شیعه، تفسیری خاص از اصل توحید دارد. به اعتقاد شیعیان، اصل توحید در ارتباط و تداوم با اصل امامت قرار دارد و این موضوع با شهادت امام حسین (ع) گره خورده و از آن مایه می‌گیرد^۳. این مبانی اعتقادی در زمینه هشت ضلعی گنبدها که برآمده از خیمه است، تجلی یافته، به گونه‌ای که گنبد حسینیه‌ها در نایین نمادی از خیمه امام حسین (ع) هستند و مردم نایین حسینیه‌ها را خیمه امام حسین (ع) می‌دانند، و به هنگام عزاداری در این خیمه‌ها جمع می‌شوند. بنابراین می‌توان گفت استفاده از شکل خاصی از گنبد در حسینیه‌ها، بیان کالبدی ظریف از باورهای مذهبی و شیعی مردم این خطه است.

حرکت در بافت فشرده نایین و عبور از ساباط‌ها به هنگام ورود به فضای گشاده میدانچه‌ها که با چنین عناصر خاص کالبدی و معنایی احاطه شده است، تأثیر زیادی در ادراک فرد از شهر و موقعیت خود در آن دارد، زیرا مرز محلات در چنین بافتی کاملاً مشخص نیست و حضور در یک میدان به معنای حضور در آن محله است. از سوی دیگر بازتاب تکرار این گنبدهای خاص در خط آسمان شهر نه تنها موجب جهت‌یابی می‌شود، بلکه به خوبی بیانگر هویت، شخصیت و عصاره شهر در یک ساختار نمایان است (Movaghar & Coworkers, 2015) (شکل ۵).

شکل ۵: گنبد حسینیه‌های محلی به‌عنوان عناصری خاص در خط آسمان شهر نایین

۶-۲- تحلیل فعالیت

بسیاری از فعالیت‌های انسان، ضرورتاً در فضا تجلی پیدا می‌کنند. نوع فعالیت‌ها و رفتار انسان با ویژگی‌های فضایی و کالبدی در ارتباط است. هر چند این موضوع عامل غالب تأثیرگذار بر روی رفتار انسان نیست، اما فرصت‌هایی را که محیط فراهم می‌کند، به‌طور روشن بر روی آنچه مردم می‌توانند و یا نمی‌توانند انجام دهند اثر می‌گذارد (Carmona et al., 2009, p. 212). در همین ارتباط، انطباق یافتگی سطح فعالیت‌های شهری با سطوح فضاهای شهری نایین قابل مشاهده است که دارای سلسله مراتبی خاص از عمومی تا نیمه خصوصی بوده است. بازار شهر، به‌عنوان محور ارتباطی اصلی شهر و عامل ارتباطی محله‌ها، عمومی‌ترین فضای شهری و بستر حضور و فعالیت همگانی مردم بوده است، اما میدانچه‌های محلی در سطحی خصوصی‌تر، عمومی‌ترین فضای هر محله به‌شمار می‌آمده‌اند.

به‌گونه‌ای که مردم هر محله در ایام سوگواری، در آنجا سینه‌زنی می‌کردند و در عصرها و شب‌ها در وسط این میادین مفروش روزه و تعزیه می‌خواندند، گاهی اوقات نیز مجالس ترحیم و فاتحه شبانه دائر می‌کردند (Balaghi, 1945, p. 60). برای تأمین روشنایی مراسم در شب‌های محرم آتشی را در الوگاه‌ها که از جمله عناصر به‌جای مانده از آیین‌های پیش از اسلام است، روشن می‌کردند (Arab Bufrani, 2009, p. 244). در زمستان‌ها نیز مراسم در حسینیه‌ها برگزار می‌شده است. در غیر از ایام خاص مذهبی، گاهی اوقات مخصوصاً صبح‌ها در میدانچه‌ها بساط پهن می‌کردند (Balaghi, 1945, p. 61). همچنین در برخی از میدانچه‌ها درب‌هایی مشاهده می‌شود، که مردم آن را درب کارگاه‌های عبا بافی و سایر صنایع محلی می‌دانند. برای اعلام آغاز عزاداری در ایام محرم و یا فوت فردی در یک محله، دهلی را در مرکز آن محله می‌نواختند (Balaghi, 1945, p. 219). نقاره‌خانه‌ای نیز بر بالای سقاخانه حسینیه چهل دختران (مستقر در محور بازار) قرار دارد که در سحرگاهان و شامگاهان روزهای ماه مبارک رمضان بر روی آن دهل می‌کوبیدند و به این طریق مردم را مطلع می‌ساختند. موقعیت خاص استقرار میدانچه‌ها در محله‌ها و همچنین شرایط آسایشی و اقلیمی مناسبی که توسط سکوها و طاق‌های عمیق فراهم می‌شده است، میدانچه‌ها را به بهترین مکان جهت تجمع اهالی در روزهای عادی تبدیل می‌کرده تا بنشینند و به صحبت بپردازند و بچه‌ها نیز بدون هیچ‌گونه مزاحمتی بازی کنند، این نوعی دیدار هر روزه همسایگان به‌همراه مطلع شدن از وقایع جدید بوده است.

مردم به احترام حسینیه و سایر فضاهای مذهبی مرتبط با میدانچه‌ها کمتر تخلف کرده و افراد دیگر را از تخلف‌های اخلاقی و اجتماعی باز می‌داشتند، گویی ساختمان‌های مذهبی نوعی شرم در مردم حوالی آن به‌وجود می‌آورد و به‌طور نامحسوس سبب کنترل رفتارهای مردم می‌شد. مسلماً در چنین شرایطی پاره‌ای از مشاغل اجازه فعالیت پیدا نمی‌کرده‌اند. در زمینه پایداری برخی از فعالیت‌ها در این فضاها نیز باید توجه داشت که فعالیت‌ها و نحوه رفتار انسان‌ها در ارتباط مستقیم با زمان قرار دارد. در پاره‌ای مواقع بر اثر تأثیر دراز مدت زمان و با تغییرات فرهنگی، ارزشی و توقعات اجتماعی، برخی از اعمال انسانی دگرگون و یا به‌طور کامل محو می‌شوند^۴. اما فعالیت‌های فعلی که در میدانچه‌های نایین صورت می‌گیرد ریشه در عوامل پایداری چون فرهنگ و اعتقادات داشته، همان عواملی که در گذشته‌های دور سبب این نحوه شکل‌گیری میدانچه‌ها شده است و این خود یکی از عوامل ادامه حیات این فضاها در دوران کنونی است. هر چند نباید از علاقه مردم جهت حفظ و اجرای سنتی مراسم و نقش خاطره‌انگیز فضا که ریشه در غنای فضایی و قدمت برپایی این مراسم در این فضاها دارد چشم‌پوشی کرد، این عوامل در کنار عدم وجود فضاهای درخور در بافت جدید تشدیدکننده نقش این فضاها در حیات شهری امروزه شده‌اند (شکل ۶).

شکل ۶: بازگشت مردم و حضور در میدانچه‌های محلی در روز عاشورا

نتیجه‌گیری

این پژوهش، حاصل تدوین ساختاری تحلیلی، متناسب با ماهیت میدانچه‌های نایین است. به نوعی یک مدل تحلیلی ویژه، مبتنی بر، فرآیند شناخت ماهوی عمیق و پدیدارشناسی مکان، صورت پذیرفته است. سیر تاریخی و تحولات مذهبی در دوره صفویه، سبب تغییر بافت موجود و ساخت میدانچه‌ها و عناصر مرتبط با آن‌ها شده است. در این دوره باورهای دینی مردم دچار تغییرات اساسی می‌شود. به عبارت دیگر با تغییرات اساسی در آداب و رسوم و ارزش‌های اجتماعی، بعد از این دوره، اهالی نایین نیاز به تغییراتی را جهت اعتلای محیط شهری و سازگار کردن آن با فعالیت‌های مورد نیاز خود، احساس می‌کنند. این نیاز به همراه ساختار محله‌ای، وابستگی‌ها و ویژگی‌های برآمده از آن، سبب ساخت میدانچه‌هایی همانند و با یک مضمون در هر یک از محله‌ها می‌شود. حضور این فضاها در عمومی‌ترین و در دست‌ترین فضای محلی، به‌مراه نمادپردازی‌های مذهبی نه تنها سبب ارتقاء خوانایی فضا شده، بلکه همواره یادآور یک رویداد تاریخی - اعتقادی عظیم یعنی واقعه کربلا است. همچنین به‌دلیل ریشه‌دار بودن عوامل مؤثر در شکل‌گیری این میدانچه‌ها و پایداری آن‌ها در نایین، تداوم عملکرد پایدار مذهبی این میدانچه‌ها در حیات شهری امروزی قابل توضیح است. مجموع نتایج به‌دست آمده از بازشناخت نیروهای مؤثر بر شکل‌گیری و حیات میدانچه‌ها در بافت تاریخی نایین را به‌صورت خلاصه می‌توان در جدول زیر مشاهده کرد (جدول ۵).

جدول ۵: مؤلفه‌ها و نتایج حاصل از تحلیل میدانچه‌های تاریخی شهر نایین

مؤلفه‌ها	ویژگی‌ها و نتایج حاصل
تاریخی - زمانی	<ul style="list-style-type: none"> تغییرات مذهبی، گاه سبب ترویج شافعییت و گاه تشیع و مراسم مذهبی هر کدام می‌شد. استقرار حکومت فراگیر شیعه در عصر صفوی، سبب رسمیت هر چه بیشتر مراسم مذهبی شیعیان از جمله محرم و عید غدیر شد. نیازهای فضایی برای اجرای مراسم، به همراه ساختار محله‌ای شهر و اختلاف حیدری و نعمتی سبب ساخت میدانچه‌هایی با عملکرد غالب مذهبی به موازات سیاست‌های دولت مرکزی شد.
آداب و رسوم و ارزش‌های اجتماعی	<ul style="list-style-type: none"> محله و میدانچه محلی به‌عنوان یکی از فضاهای جدایی‌ناپذیر از هر محله، الگوی فضایی مشترک در شهرهای سنتی ایران است. این الگو ریشه در روابط خاص و مشترک اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جوامع سنتی ایرانی دارد. در هر منطقه شرایط خاص اقلیمی، فرهنگی، اقتصادی و ... تعیین کننده نوع عناصر مستقر در هر میدانچه محلی و آن محله بوده است. اهمیت بالای مذهب در نایین سبب استقرار فضاهای مذهبی از جمله حسینیه در میدانچه‌ها شده است.
کالبدی	<ul style="list-style-type: none"> محدودیت‌های موجود در ساخت میدانچه‌ها در زمانی بعد از شکل‌گیری بافت و لزوم استقرار در محل برخورد راه‌های اصلی هر محله سبب شد که این فضاها گاه در خارج از مرکزیت فیزیکی محلات قرار گیرند. میدانچه‌ها در بافت ارگانیک نایین، فرمی کاملاً منظم و طراحی شده دارند که ریشه در مکتب اصفهان و اصول فکری شهرسازی آنان دارد. این فضاها تباينات فضایی شدید با محیط اطراف خود ایجاد کرده‌اند. جدار سازی فضایی به کمک طاق بندی‌های آجری و گچی سبب: محصوریت - تعریف فضایی - همسازی با اقلیم و تنوع شده است.

<p>• میانگین فاصله از مرکز محله ۱۳۱ متر و بیشترین آن ۲۲۹ متر بوده است. • سرانه میدانچه‌ها در برنامه‌ریزی محله ۰,۶۶ مترمربع بوده است. • متوسط مساحت میدان‌ها ۴۴۵ متر مربع است. • متوسط محصورات میدانچه‌ها ۱ به ۲,۵ است.</p>	<p>کمی</p>
<p>• اختلاط اقتصادی، اجتماعی و روابط نزدیک هم محله‌ای‌ها با یکدیگر، سبب مشارکت عمومی در ساخت این فضاها شده است. • نگهداری و استمرار حیات میدانچه‌ها و حسینیه‌ها از طریق فرهنگ مذهبی وقف و مدیریت مشارکتی با حضور ریش سفیدان هر محله صورت می‌پذیرفت. این ساختار امروزه نیز کارایی خود را حفظ کرده است.</p>	<p>مدیریت</p>
<p>• نمادپردازی مذهبی در میدانچه‌ها و حسینیه‌ها از طریق آب، نخل و گنبد و ... صورت گرفته است. این نمادها بیان‌کننده ارزش‌های مستتر در قیام عاشورا و مذهب تشیع هستند. • ارزش‌های مذهبی و فرهنگی منعکس در کالبد (نماد) به‌عنوان میراث گذشتگان به نسل‌های بعد منتقل می‌شود. • نمادپردازی در غالب عناصر شاخص کالبدی نظیر گنبدها سبب غنا، هویت و خوانایی سیمای شهری شده است.</p>	<p>بصری</p>
<p>• شعاع عملکرد میدانچه‌ها تحت تأثیر حریم هر محله است. • نوع فعالیت‌های روی داده و محدودیت برخی از آن‌ها تحت الشعاع کاربری‌های مذهبی اطراف و جو مذهبی حاکم در این فضاهاست. • ارتباط تنگاتنگ فعالیت‌ها با ارزش‌های پایدار دینی و اجتماعی، غنای فضایی و خاطره‌انگیزی این فضاها سبب تداوم عملکردی این فضاها شده است.</p>	<p>فعالیت</p>

باید به این موضوع توجه داشت که مؤلفه‌های به‌دلیل تأثیرگذاری و تأثیرپذیری از یکدیگر و وجود حوزه‌های مشترک نمیتوانند کاملاً از یکدیگر مجزا باشند و تفکیک آن‌ها صرفاً با مقاصد پژوهشی بوده است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد، که با تدوین ساختاری تحلیلی، متناسب با ماهیت هر فضا، در کنار بهره‌گیری از ابزار و روش‌های جدید نظیر نرم افزارهای تحلیل کمی، می‌توان نتایج ویژه‌ای مختص آن فضا به‌دست آورد. این نتایج، زمینه لازم را جهت کاوش‌های همه‌جانبه در ویژگی‌های کمی و کیفی فضاها فراهم می‌سازد. این نوع نگاه به ماهیت فضاهای شهری زمینه تصمیم‌سازی‌های هوشمندانه در راستای حفظ، احیاء و تداوم حیات فضاهای شهری در بافت تاریخی فراهم می‌سازد. این موضوع با توجه به تجارب دخالت در این‌گونه بافت‌ها ضروری و مفید به‌نظر می‌رسد.

پی‌نوشت

۱. علاوه بر سؤالات مورد نظر از سویی مصاحبه‌شوندگان به نکات مهمی اشاره داشتند که خارج از مطالب و سؤالات مورد نظر بود و از سوی دیگر برای پاسخ به برخی از سؤالات و آشنایی هر چه بیشتر با موضوع افراد مناسبی را معرفی نمودند، از جمله این افراد آقای حسین میرزا بیگی یکی از اهالی محله باب‌المسجد و نویسنده کتاب تازه منتشر شده فرهنگ نابین و دیگری آقای علی سلمان‌زاده یکی از معماران گنبد سقاخانه میدانچه محله چهل دختران است.
۲. برای مطالعه بیشتر به بمانیان، محمدرضا، صفایی‌پور، هادی (۱۳۹۱): "بررسی نقش کمیو کیفی اعداد در معماری اسلامی، نمونه موردی: مسجد جامع نظام‌الملک اصفهان"، کتاب ماه هنر، شماره ۱۶۸، صص ۱۷-۱۲. مراجعه شود.
۳. برای مطالعه بیشتر به امین‌زاده، بهناز (۱۳۷۸): "حسینیه‌ها و تکایا بیانی از هویت شهرهای ایرانی"، مجله هنرهای زیبا، شماره ۶، صص ۵۵-۶۶، مراجعه شود.
۴. برای مطالعه بیشتر به، پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۵): "مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری"، تهران، انتشارات شهیدی، مراجعه شود.

References

- Ahari, Z. (2006). *Isfahan School in Urbanization: Urban Core Design Grammar*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance.
- Arab Bufrani, A. (2009). *The Desert Bride: An Investigation into the Popular Culture of Nayin and Buffran*. Qom: Golestan Adab.
- Asgharian Jeddi, A. (1998). Theoretical Foundations of Locating Iranian Mosques in Different Periods. *The Journal of Soffeh* (26), 38-53.
- Balaghi, A. (1945). *The History of Nayeen*. Tehran: Mozafar Press.
- Bemanian, M.R., Safayipour, H. (2012). Investigating the Quantitative and Qualitative Role of Numerals in Islamic Architecture, Case Study: Nizam al-Molk Mosque in Isfahan. *The Journal of Ketab Mah Honar*. (168), 12-17.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T., Tiesdell, S. (2009) (F. Gharaiea et al., Trans.). Tehran: Publications Department of Art University.
- Ferdowsian, F. (2013). *Principles and Concepts of Traditional and Modern Urban Design in Iran*. Tehran: Mani Press.
- Goli Zavareh, Gh. (1994). *Image of Nayin: Desert Gem*, Tehran: Islamic Propaganda Organization.
- Grötter, J. (2011). *Architectural Aesthetics*. (J. Pakzad, A. Homayoun, Trans.). Tehran: Shahid Beheshti University Press.
- <http://amar.sci.org.ir/Detail.aspx?Ln=F&no=88054&S=TP> (visited on 2014).
- Lang, J. (2007). *Creation Architectural Theory*, (A. Einifar, Trans.). Tehran: Tehran University Press.
- Mousavi Lar, A. (1994). *Graphic Design of Signs and Symbols, Master's thesis of Graphic*, Faculty of Arts and Architecture, Tarbiat Modares University.
- Movaghar, H.R. (1392). *Principles and Criteria for Designing New Mohallahs Based on Traditional Iranian – Islamic Cities. Case Study: City of Naien*, Master's thesis of Urban Design, Faculty of Arts and Architecture, Tarbiat Modares University.
- Movaghar, H.R., Ranjbar, E., Pourjafar, M. (2015). Recognition of the Concept of Neighborhood in Desert Cities of Iran, Case Study: City of Naien. *Journal of Architectural Studies*, (1), 35-56.
- Naseri Taheri, A. (1993). Sectarian Geography of Iran in the Fifth and Sixth Centuries. *Journal of Kalame*, 4, 36-44.
- Pour Jafar, M.R., Khademi, M., Sadeghi, A., AliPour, R. (2010). Recognizing the Structure of Old Neighborhoods, *Journal of Namad Golestan*, (15), 27-34.
- Sajjadi Naeini, M. (2000). *Naiyn Baladeie Tayebbeh*. Isfahan: Research Center, Association of Cultural Works of Isfahan Province.
- Shokouyi, H. (1990). *Social Geography of Cities, City Social Ecology*. Tehran: Tehran Jahad Daneshgahi.
- Soltanzadeh, H. (1991). *Urban Spaces in Historical Texts of Iran*. Tehran: Office of Cultural Research.
- Soltanzadeh, H. (2011). *Nain City of Historical Millennia*. Tehran: Office of Cultural Studies.
- Tavassoli, M. (1997). *Urban Space Design Rules and Criteria*. Tehran: Center of Urban & Architecture Studies and Research.
- Tavassoli, M. (1986). *Desert Cities, Spatial-Visual Analysis. In A Glance at City and Urbanization in Iran*, by Kiani M.H. Tehran: Islamic Press.

